

Könyvszemle

Dénes Iván Zoltán: Európai mintakövetés – nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19–20. századi Magyarországon

Dénes Iván Zoltán könyve a nemzeti hagyomány, az egyetemes korszerűség és az identitáskeresés – új és legújabb kori történelmünk alakulását messzemenően meghatározó – viszonyát vizsgálja az önazonosság és önrendelkezés közötti kapcsolat középpontba állításával.

A monográfia megírása során alkalmazott fogalomrendszer, az elemzésekben érvényesített filozófiai megközelítések történeti, eszmei és eszmetörténeti tisztázását illetve megalapozását tartalmazó *Hagyomány, korszerűség, identitáskeresés* című I. részt követően a reformkori magyar liberálisok és konzervatívok szellemi horizontjának és értékvilágának rekonstrukcióját, majd összehasonlítását adja a szerző. A két egymásnak feszülő korabeli modernizációs stratégia világos meghatározására a témakörben született teljes hazai szakirodalom és forrásanyag szuverén feldolgozásával, valamint a magyar politikai elit gondolkodását meghatározó korabeli egyetemes történeti minták felvázolásával kerül sor.

Ehhez szervesen kapcsolódik a következő, a 20. századi Magyarország identitáskereső törekvéseit rekonstruáló fejezet. Ellentmondásos állítások sorát tartalmazó történetírásunkban először nyújt átfogó és

érdemi elemzést a leghatásosabb 20. századi magyar konzervatív történetíró, a „konzervatív realista” Szekfű Gyula politikusi alakváltozásairól. Az olvasót a napjainkig tartó, olykor heves és szenvedélyes indulatokat gerjesztő historiográfiai vitában biztos kézzel eligazítva mutatja be a szekfűi metamorfózisok mögött meghúzódó szemlélet és magatartás konstans alaprétegeit: a mindenkori nagyhatalmi adottságokhoz alkalmazkodó és az állami tekintélyt elismerő-szolgáló konzervatív realizmus alkotó elemeit.

További negatív közhelyeket és téves beidegződéseket cáfol, illetve oszlat el Dénes Iván Zoltán Németh László koncepciójának bemutatásával. Az író a kontraszelekció értelmezésének megértését elősegítő, tisztázza Szabó Dezsőnek a nemzeti öncélúság romantikus talaján, mindennekelőtt az idegen uralom – köznemesi és parasztromantika ellentétpárja középpontba állításával megszerkesztett, máig ható felfogásának lényegét. Ezt követően történetírásunkban először mutatja ki Németh írásaiiban Szekfű Gyula és Szabó Dezső tételeinek sajátos ötvöződését, s az azok meghaladására irányuló, az autonómia érvényesítésének őszinte igényéből táplálkozó törekvéseket.

A Németh László megértésére és megértetésére irányuló korrekt tudósi magatartás Dénes Iván Zoltán teljes könyvében érvényesül, s annak egyik legfőbb értékét képezi. Hőseit nem elítélni, nem meglec kéztetni vagy bölcsen kioktatni akarja, hanem szakítva történetírásunk erősen továbbélő negatív hagyományaival, gondolkodásuk és cselekedeteik összetett mozga-

törugóit kívánja példamutató empátiával feltárni és bemutatni. Ennek érdekében messzemenő pontossággal rekonstruálja a „mélymagyarok” elszigetelődésére, a „hígmagyarok” káros monopolhelyzetére, s a „jöttmagyarok” előtérbe kerülésére felépített gondolatmenetet, amelynek alapján Németh László eljutott az általa ábrázolt vákuumhelyzetet kitöltő zsidó és sváb asszimiláció, szerinte szellemi és erkölcsi kontraszelektió előidéző, következményeinek bírálatához, majd annak meghaladásaként a „Sziget-Európa”, „Kert-Magyarország”, osztály nélküli értelmiségi társadalom megvalósítását szorgalmazó kispolgári szocializmus jövőképeinek megalkotásához.

Csak sajnálni tudjuk, hogy a könyv végső változatából kimaradt Erdei Ferenc agrárurbanizációs víziójának, a paraszti polgárosodás modelljének, mintegy a magyar szellemi közélet által (Szekfű, Szabó és Németh mellett) kínált egyik alapvető kibontakozási alternatívájának Dénes Iván Zoltán más publikációjából ismert, s a vizsgált szellemi körkép összetettségét és elmentmondasságát további speciális magyar motívumokkal színesítő és gazdagító képes bemutatása.

A könyv IV. része a korábban kifejtett gondolatmenet folytatásaként az értékvilág és az önazonosság viszonyát vizsgálja Bibó István életművének középpontba állításával a 20. századi Magyarországon. Dénes Iván Zoltán történetírásunkban először mutatta ki, hogy Szekfűvel és Németh Lászlóval konfrontálódva Bibó a „közösségi misztika” és a „népjellemtan” által kínált megközelítéssel a demokratikus politizálás követelményét helyezte következetesen szembe úgy, hogy a „nagy magyar-kismagyar” (szekfűi), illetve „mély magyar-hígmagyar-jötmagyar” (Németh László-i) ellentétpárok helyére a „túlfeszített lényeglátók – hamis realisták” dichotómiáját állította. Összességében pedig a nemzeti jellegről folytatott vitát lezárva

fogalmazott meg érvényes demokratikus javaslatot a magyar politikai skizofrénia feloldására.

Nemzetközi összevetésben is figyelemreméltó az a Bibó István koncepcióját egyetemes történeti közegben elhelyező két összehasonlító elemzés, amely egyrészt Hannach Arendt és Bibó – alapvonásaikban sokban egybeeső – véleményét vázolja fel a francia forradalomról, antiszemitizmusról és totalitarizmusról, másrészt Isaiiah Berlin és Bibó – sokban ütköző – álláspontját ragadja meg az egyéni szabadság és a politikai szabadság viszonylatában.

Könyvében Dénes Iván Zoltán a 19-20. századi magyar (és számos vonatkozásában az egyetemes) politikai közvéleményt napjainkig folyamatosan foglalkoztató, annak politikai magatartását és döntéseit sokban meghatározó alapkérdéseket járja körül. Elemzéseiben újra és újra visszatér a vizsgált problémákhoz, más és más megközelítésekben és konkrét összefüggésekben értelmezve azokat, s keresve a rájuk vonatkozatható, egyszerű magyar és egyetemes érvényességű, megfogalmazásuk közegére reflektáló, egyben általánosítható válaszokat.

Rendkívül izgalmas és tanulságos Bibó István és Németh László 1956-ban született írásainak összehasonlító elemzése, szemléleti hasonlóságai és elsősorban a plurális parlamenti demokrácia értelmezésében megmutatózó érdemi különbségeik kimutatása, valamint a szabadságharc leverését követő eltérő magatartásuk leírása. Mindezek során az olvasó megismerheti Bibó semlegességre alapozott, a demokratikus legitimitás elvének érvényesítését a munkádemokrácia szociális programjával összekapcsoló programját.

Nem kevésbé újszerű Bibó István szellemi végrendeletének megrajzolása a Tétényi úti kórházban írott tanulmányvázlata alapján. A halálára készülők politikai-tudós

ebben nem csupán a szabadság és demokrácia elveire alapozott új, aktualitását napjainkig megőrző társadalmi szerződés tartalmát határozta meg, de rámutatott a liberális demokrácia torzulásaira is. Megoldásként pedig az emberi méltóság követelményét legfőbb prioritásként középpontba állító, a munkások tulajdonossá és önkormányzóvá tételét szorgalmazó koncepciót vázolta fel.

Dénes Iván Zoltán könyve a korábban megjelent tanulmányaira támaszkodik, azokat azonban jelentős mértékben átdolgozza, újjászervezi, szemléleti és stílári szinten alapvetően megújítja. A kötet így semmiképpen nem tekinthető korábban megjelent tanulmányok egyszerű újraközlésének, azaz, a szervesen megfogalmazott monográfia követelményeinek minden tekintetben megfelelel.

A haza, a nemzet, a hagyományok, az európaiság, a haladás és a korszerűség kérdéseiről lefolytatott 19-20. századi magyarországi nemzetkarakterológiai és önazonosság-kereső diszkurzus monografikus igényű, tudományos bemutatásával a szerző eddigi munkásságának szintetizáló összefoglalását adja, melyet a korábbi ismeretek összegzésén túl elsősorban az autonóm

útkeresés igénye hat át, határoz meg. Munkáját imponáló elméleti felkészültség, a hazai és egyetemes szakirodalom alapos ismerete, annak szuverén feldolgozása, forrásokra alapozott korrekciója és továbbgondolása, meghaladása jellemzi.

A feldolgozott téma érvényessége messze túlmutat a szűken értelmezett szaktudományos megközelítéseken. A benne felvetett kérdések napi aktualitása a globalizáció és az új, demokratikus nemzeti-polgári közösség megteremtése kettős kihívásának szorításában, valamint a legújabb fejlődési rendellenességek tükrében újra jelentősen felerősödött az elmúlt években. A könyv ennek megfelelően érdeklődésre tarthat számot (a különböző szaktudományok művelőin túl) a napjaink dilemmáit nemzeti örökségünk sorskérdéseinek megismerésével megérteni kívánó igényes értelmiségi olvasóközönség valamennyi rétegében. (*Dénes Iván Zoltán: Európai mintakövetés – nemzeti öncélúság. Értékvilág és identitáskeresés a 19-20. századi Magyarországon. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001, 310 p.*)

Erdődy Gábor
történész

Kertész András: Nyelvészet és tudományelmélet

Karcsú (mindössze 90 oldalas), de annál jelentősebb kötet jelent meg Kertész András, az ismert germanista nyelvész-akadémikus tollából. Az igen tömör, feszes logikai szerkezetű munka részint összefoglalja, részint újakkal egészíti ki azokat az eredményeket, amelyekre több mint tízéves kutatómunkája nyomán jutott. Mégpedig egy olyan területen, ami az elméleti nyelvészet illetve a nyelvészet-elmélet nemzetközi szakirodalmában is már hosszabb ideje az érdeklődés előterében áll.

A Kertészt foglalkoztató és a könyvében éles logikával és lenyűgöző szakirodalmi tájékozottsággal tárgyalt kérdéskör azonban egyáltalán nem csak a nyelvészek érdeklődésére tarthat számot, hanem valaképpen bármely szaktudóséra, és persze, tudományfilozófuséra. Ez pedig a tárgytudomány és a metatudomány viszonyának kérdése, a szaktudományok és a tudományelmélet(ek), a tudományfilozófia kapcsolatának problémája. Leegyszerűsítve: az, hogy vajon a metatudományos (tudományfilozófiai) reflexió öncélú-e, ami nemhogy nem segíti, de egyenesen akadályozza a szaktudós kutatómunkáját, mindennapi feladatainak megoldását azzal, hogy feleslegesen